

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษา “การใช้สื่อของกลุ่มต่างๆในสถานการณ์ความขัดแย้ง กรณีโครงการก่อสร้างท่อส่งก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานาผ่านป่าสงวนแห่งชาติห้วยเขย่ง” ผู้วิจัยใช้แนวคิดทฤษฎีการครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์ (Hegemony Theory) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการวิเคราะห์

2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

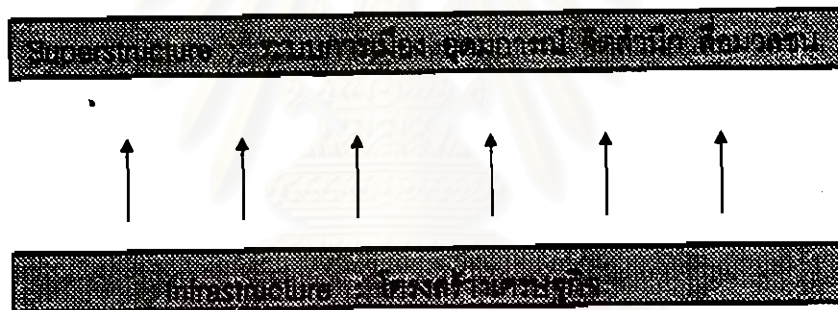
ทฤษฎีการครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์ (Hegemony) ขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในรูปแบบใหม่ในปัจจุบันมีการเกิดขึ้นของกลุ่มต่างๆ มากมายดังนั้นอาจเกิดความขัดแย้งกันในเรื่องของอุดมการณ์แนวคิดความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป ทำให้แต่ละกลุ่มต้องพยายามหาตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในสังคมให้ได้ ปราชญ์การณดังกล่าวที่เกิดขึ้นคล้ายกับที่นักทฤษฎีมาร์กซิสอย่างอันโตนิโอ กรามสกี (Antonio Gramsci) เรียกว่า “สงครามเพื่อช่วงชิงการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของตัวเองในสังคม” (a war of position) เพอร์ซและลิตเติลจอห์น (Pearce and Littlejohn, 1997) เรียกความขัดแย้งชุดใหม่นี้ว่า “moral conflict” ฮันเตอร์ (Hunter, 1991) เรียกว่า “culture war” เจอร์เก็น ฮาร์เบอร์มาส (Jurgen Habermas, 1981) นักทฤษฎีคนสำคัญแห่งสำนักวิพากษ์สังคม (Critical Theory) เรียกว่า “กติกานหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต” (the grammar of form of life) เออเนสโต ลาคลาว และช็องตาล มูฟ (Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, 1985) เรียกว่า “การช่วงชิงการนำในการสร้างค่านิยม ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่ต่อสู้เรียกร้อง” และหากเป็นมิเชล ฟูโก (Michel Foucault) นักคิดนักเขียน และนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงแห่งสำนักหลังยุคสมัยใหม่ หรือหลังยุคโครงสร้างนิยม (postmodernism / poststructuralism) เรียกภาวะดังกล่าวว่าเป็น “การเรียกร้องดังกล่าวเพื่อสร้างวาทกรรม (Discourse) ชุดใหม่ในเรื่องนั้นๆ” ซึ่งความขัดแย้งในลักษณะนี้ทำลายความสามารถของทั้งระบบการเมือง สังคม รวมทั้งสื่อมวลชนด้วยว่าจะสามารถบริหารและจัดการความขัดแย้งชุดใหม่นี้ได้อย่างไรเพื่อไม่ให้เกิดความรุนแรงในสังคมและระหว่างสังคม

Antonio Gramsci มาร์กซิสชาวอิตาลีเสนอได้พัฒนาแนวคิดทฤษฎีการครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์ (Hegemony) มาจากทฤษฎี Marxist โดยทฤษฎีของ Gramsci เป็นกลุ่ม

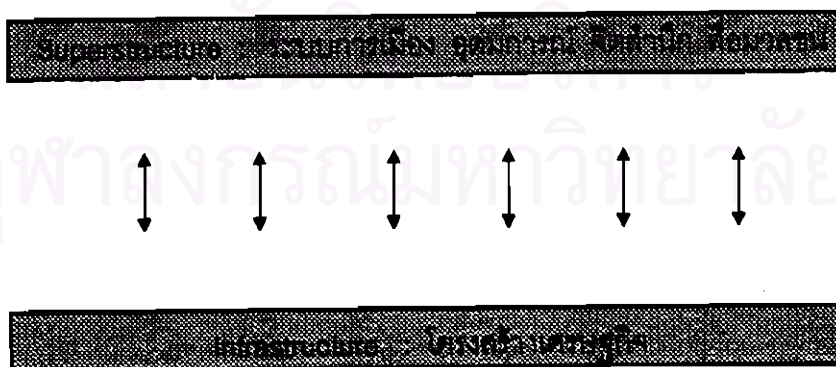
มาร์กซิสต์รุ่นหลัง (Post - Marxists) โดยกลุ่ม Hegemony ได้เสนอความคิดที่แตกต่างจากความคิดของ Marx ที่เสนอเอาไว้ว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (economic base) นั้นเป็นตัวกำหนดการเมืองและสถาบันต่างๆ ในสังคม ซึ่งปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นโครงสร้างส่วนล่าง (Infrastructure) แต่ Gramsci เป็นนักทฤษฎีมาร์กซิสต์คนแรกที่ได้พยายามศึกษาและให้ความสำคัญแก่บทบาทโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) นั่นคือ ระบบการเมือง จิตสำนึก อุดมการณ์ สื่อมวลชน ซึ่ง Gramsci เห็นว่า "อุดมการณ์" นั้นไม่ได้เป็นเพียงจิตสำนึกที่หลอกหลอนมนุษย์ หากแต่เป็น "พลังทางวัตถุ" อย่างหนึ่งที่จะผลักดันไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้ ทั้งนี้เขาเห็นว่าไม่ใช่แต่เพียงปัจจัยทางเศรษฐกิจเท่านั้นที่สามารถกำหนดการเมืองและสถาบันต่างๆ ในสังคม แต่ระบบการเมืองและสถาบันต่างๆ ในสังคมก็สามารถมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจได้เช่นกัน

แผนภูมิที่ 2.1 เปรียบเทียบแนวคิดของ Marx และ Gramsci

แนวคิดของ Marx

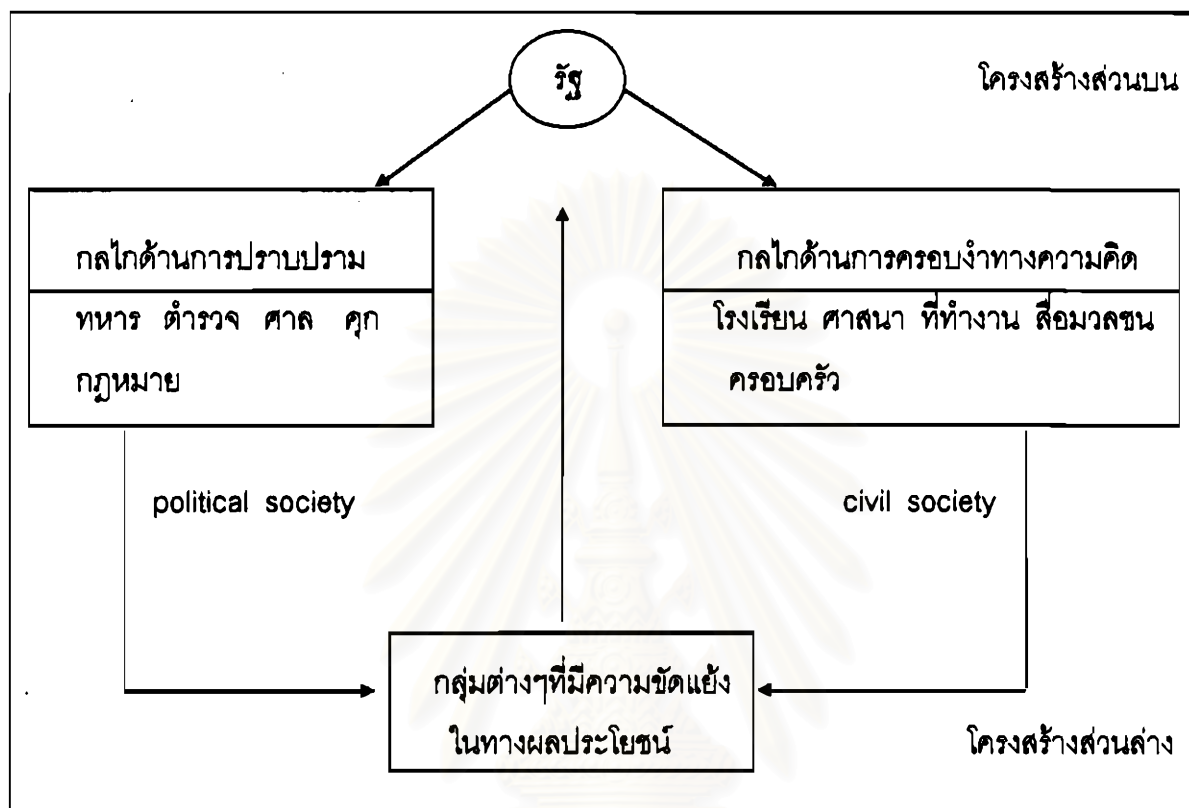
แนวคิดของ Gramsci

จากแนวความคิดดังกล่าวทำให้มีผู้ให้สมญา Gramsci ว่าเป็น "นักทฤษฎีของโครงสร้างส่วนบน"

หากแจกแจงในรายละเอียดทัศน์ของ Gramsci จะพบว่าเขาได้นำแนวคิดทางด้านสังคมวิทยามาช่วยอธิบายโครงสร้าง และกระบวนการทำงานของสังคมดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 2.2 แจกแจงรายละเอียดแนวคิดของ Gramsci

ที่มา : ดัดแปลงจากกาญจนา แก้วเทพ, การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวาทกรรม, 2541 : 63

จากแผนภูมิตั้งต้นจะเห็นว่า Gramsci ทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างประชาสังคมและสังคมการเมือง (civil society and political society) ซึ่งแตกต่างจากนักลัทธิมาร์กซ์คนอื่นๆ ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่สนใจแต่ในปริมณฑลทางการเมือง แต่ Gramsci มองว่ามีวัฒนธรรมในปริมณฑลของประชาสังคม (civil society) หมายถึงปริมณฑลของทุกสิ่งทุกอย่างที่รัฐไม่มีอำนาจผูกขาดหรือภาคเอกชนของรัฐนั่นเอง (Jerome Karabel. สมบัติพิศสะอาด แปล, 2524 : 164-165) ถือเป็นกลไกที่ใช้วิธีการอบรมบ่มเพาะ ปลุกฝังความคิด ค่านิยม และอุดมการณ์ได้ทีละเล็กละน้อยอยู่ในชีวิตประจำวันทุกๆ วัน เพื่อให้คนในสังคมยอมรับความคิดหลักหรือเห็นดีเห็นงามกับอุดมการณ์ของสังคมอย่างสมัครใจ และสำหรับในยุคสังคมข่าวสารเช่นทุกวันนี้ สถาบันสื่อมวลชนจะเป็นกลไกสำคัญกลไกหนึ่งที่จะช่วยปลุกฝังอุดมการณ์ความคิดให้กับคนในสังคมเช่น การใช้สื่อของกลุ่มต่างๆ ในกรณีโครงการทอส่งก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานานี้ หากกลุ่มใดสามารถช่วงชิงพื้นที่ในหนังสือพิมพ์หรือเวลาของสถานีวิทยุและ

โทรทัศน์ได้กลุ่มนั้นมีโอกาสเผยแพร่อุดมการณ์ความคิดของตนให้กับประชาชนทั่วไปได้มากกว่าอีกกลุ่มหนึ่งเรียกปรากฏการณ์ดังกล่าวว่า “การครอบครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์” (Hegemony) โดยที่คนในสังคมยินยอมพร้อมใจ (consent) รับอุดมการณ์ที่ถ่ายทอดออกมาอย่างไร้ข้อกังขา

ดังนั้น “ประชาสังคม” (civil society) จึงเป็นแหล่งรวมของความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์กับวัฒนธรรม เป็นศูนย์ที่มาของกิจกรรมทางศีลธรรมและปัญญา เป็นที่มาของจิตสำนึกและอุดมการณ์ ตลอดจนเป็นแหล่งกำเนิดของปัญญาชน รวมทั้งเป็นเวทีการต่อสู้ในระดับอุดมการณ์ระหว่าง “ชนชั้นหลัก” (fundamental class) ที่มุ่งครองความเป็นใหญ่ในสังคม (aspire to become hegemonic class) โดย Gramsci ถือว่าวงการสื่อมวลชน การศึกษาศาสนา ต่างเป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคม และว่าประชาสังคมเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดที่ชนชั้นหนึ่งจะสามารถครองความเป็นใหญ่อย่างสมบูรณ์ได้ หากสามารถเข้ามาครอบงำมีอิทธิพลเหนือประชาสังคมได้ โดยชนชั้นหนึ่งจะมีชัยชนะขั้นเด็ดขาดและสมบูรณ์เหนือสังคมได้ในทางเป็นจริงหรือไม่ ต้องดูที่ประชาสังคมนั้นว่าชนชั้นดังกล่าวสามารถได้รับการยอมรับจากสมาชิกส่วนใหญ่ของประชาสังคมหรือไม่ เพราะประชาสังคมเป็นปัจจัยชี้ขาดในเรื่องของการครองความเป็นใหญ่และว่า ประชาสังคมหมายถึง ความยินยอม (consent) มากกว่าการบีบบังคับ

นอกจากนี้ Gramsci ได้เห็นความสำคัญของการวิเคราะห์ทางด้านวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก โดยเขาเห็นว่าวัฒนธรรมมีลักษณะที่เคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (dynamic) ในสังคมหนึ่งๆ วัฒนธรรมไม่ได้มีอยู่เพียงวัฒนธรรมเดียวเท่านั้น หากแต่มีอยู่หลายๆ วัฒนธรรมที่ล้วนต่อสู้ชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมในสังคม ดังนั้นในมิติของการครอบครองความเป็นใหญ่ทางด้านวัฒนธรรมนั้น หมายถึงการสถาปนาระบบคิด ระบบอุดมการณ์ ระบบวัฒนธรรมอันหนึ่งให้กลายเป็นระบบคิดหลักและวัฒนธรรมหลักของสังคม และกีดกันระบบคิดอื่นๆ ให้กลายเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรมไป ดังนั้นสาระสำคัญของการครอบครองความเป็นเจ้าอุดมการณ์ (hegemony) คือ การที่ชนชั้นหลักพยายามดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ของตนให้กว้างขวางที่สุด รวมทั้งพยายามเน้น จำแนก กระตุ้น ตลอดจนให้คำอธิบายสภาวะและเหตุผลของอุดมการณ์ของชนชั้นหลัก โดยผ่านประชาสังคม (civil society) ในฐานะเป็นสื่อตัวกลางระหว่างชนชั้นหลักกับชนชั้นรองที่ชนชั้นหลักจะดึงเข้ามาเป็นพวก (through mediation of civil society)

Gramsci ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการปลูกฝังจิตสำนึกโดยการเรียกร้องต่อมวลชน เพื่อให้มวลชนเกิดการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ภายใต้กลไกทางสังคมที่มีอยู่หลายรูปแบบซึ่งสื่อมวลชนได้ถูกนำมาใช้เป็นกลไกหนึ่ง เนื่องจากสื่อมวลชนเป็นกลไกทางสังคมที่สำคัญกับสภาพชีวิตประจำวัน โดยมีกลไกการทำงานในมิติสาธารณะซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากต่อการเป็นผู้นำทางอุดมการณ์ เพราะวัตถุประสงค์ของการแข่งขันพื้นที่ทางความคิดนี้ก็คือ การยึดเอาความยินยอมของประชาสังคม (civil society) อันเป็นการต่อสู้เพื่อเอาชนะทางด้านอุดมการณ์ด้วยการตอกย้ำอุดมการณ์นั้นอย่างต่อเนื่องหรือที่เรียกว่า“การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิต” (Reproduction of the Relation of Production) เพื่อให้เกิดการยอมรับในอุดมการณ์ที่ครอบงำสังคม หากกลุ่มใดสามารถยึดครองเอาพื้นที่ในสื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่อุดมการณ์ได้มากกว่าย่อมเป็นผู้ที่สามารถครอบงำได้เหนือกว่ากลุ่มอื่นๆ

นอกเหนือจากความพยายามในการครอบครองความเป็นเจ้าอุดมการณ์แล้ว Gramsci ยังเน้นด้วยว่า

“ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการครองความเป็นใหญ่ (Hegemony) ย่อมหมายถึงการค้ำถึงผลประโยชน์และแนวโน้มของชนชั้นอื่นๆ ที่จะต้องมาร่วมอยู่ภายใต้อิทธิพลของชนชั้นที่จะครองความเป็นใหญ่อันหมายถึงการจำต้องมีดุลยภาพแห่งการประนีประนอมในระดับหนึ่งหรืออีกนัยหนึ่งจำเป็นต้องยอมให้มีการเสียดุลในด้านผลประโยชน์รองโดยมุ่งรักษามลประโยชน์หลักของฝ่ายที่มุ่งครองความเป็นใหญ่”

(Jerome Karabel, สมบัติ พิศตะฮาด แปล, 2524 :176)

อย่างไรก็ตามการครอบครองความเป็นเจ้าอุดมการณ์ (hegemony) นั้นอาจจะประกอบไปด้วยปฏิบัติการวาทกรรม (discursive practices) เช่น การให้คำอธิบาย การอบรมสั่งสอน การเผยแพร่แนวคิดผ่านสื่อต่างๆ การโฆษณาชวนเชื่อ ฯลฯ เพื่อสร้างระบบและกระบวนการในการสร้างหรือผลิต (constitute) เอกลักษณ์ (identity) ให้กับสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นความรู้, ความจริง,อำนาจ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสรรพสิ่งที่หล่อหลอมเราอยู่ในสังคมในรูปของวาทกรรม (Foucault, 1970b : ช้างถึงโน้ชโยรัตน์ เจริญสินโอฟาร, 2540) ฉะนั้นวาทกรรมจึงเป็นมากกว่าเรื่องของภาษาหรือคำพูด โดยฟูโกกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า

“วาทกรรมสร้างขึ้นมาจากความแตกต่างระหว่างสิ่งที่สามารถพูดได้อย่างถูกต้องในช่วงเวลาหนึ่ง (ภายใต้กฎเกณฑ์และตรรกะชุดหนึ่ง) กับสิ่งที่พูดจริงตามของวาทกรรมในขณะใดขณะหนึ่งก็คือ กฎเกณฑ์ว่าด้วยความแตกต่างนี้ ฉะนั้นวาทกรรมจึงสร้างสรรพ์สิ่งต่างๆขึ้นมาภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชัดเจนชุดหนึ่ง กฎเกณฑ์นี้จะเป็นตัวกำหนดการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง การเลื่อนหายของสรรพ์สิ่ง นั่นคือไปกับสิ่งต่างๆ ที่สังคมสร้างขึ้น ยังมีการสร้างและการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ถูกพูดถึงโดยวาทกรรมอีกด้วย”

(ไชยรัตน์ เจริญสินโฮฟ้า, 2540: 91-92)

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นว่าวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง เช่น ในกรณีโครงการก่อสร้างก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานา แต่ละกลุ่มได้พยายามสร้างวาทกรรมขึ้นมาภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้ง หากวาทกรรมของกลุ่มใดที่สามารถครอบครองพื้นที่ในสนามได้มากกว่าอีกวาทกรรมหนึ่งย่อมทำให้กลายเป็นวาทกรรมหลักในช่วงระยะเวลานั้น และมีโอกาสที่จะทำให้วาทกรรมรองเลื่อนหายไปจากเวทีของสนามวาทกรรมได้

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา “การใช้สื่อของกลุ่มต่างๆในสถานการณ์ความขัดแย้ง กรณีโครงการก่อสร้างก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานา ผ่านป่าสงวนแห่งชาติห้วยเขย่ง” พบว่ามีงานวิจัยที่ศึกษาบทบาทของสื่อมวลชนที่มีต่อความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับเจ้าของโครงการขนาดใหญ่มีดังต่อไปนี้

- ธาตรี รวีเจริญ (2527) ได้ศึกษา “การใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงในการแก้ไขความขัดแย้งศึกษาเฉพาะกรณีการแก้ไขความขัดแย้งเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งผลิตไฟฟ้าพลังน้ำในจังหวัดกาญจนบุรี ของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย” โดยพบว่าการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงในการแก้ไขความขัดแย้งด้วยการจัดรายการ “ไฟฟ้าปริทรรศน์” ออกอากาศทางสถานีวิทยุในจังหวัดต่างๆ จำนวน 34 สถานี และจัดทำข่าววิทยุส่งสถานีวิทยุเพื่อออกอากาศในรายการภาคข่าว ซึ่งถ่ายทอดไปยังสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ทุกๆ สถานี โดยข่าวนั้นมุ่งผลที่จะแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยตรงด้วยการเสนอข้อเท็จจริงเพื่อ

แก้ความเข้าใจผิดจากการที่ประชาชนได้รับข่าวสารจากฝ่ายคัดค้าน และการทำความเข้าใจกับประชาชนให้เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการผลิตไฟฟ้า นอกจากนี้ยังมีการใช้สื่อวิทยุในการเสริมสื่ออื่นๆ เพราะสื่อวิทยุมีประสิทธิผลในแง่การสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นต่อผู้ฟังมากกว่าการที่จะเปลี่ยนความคิดของคน อย่างไรก็ตามสื่อที่มีผลต่อการแก้ไขปัญหาคือ ความขัดแย้งได้มากที่สุดคือ สื่อบุคคล รองลงมาคือ สื่อวิทยุกระจายเสียง และการใช้ข่าวแจกสื่อมวลชนตามลำดับ ส่วนวิธีการใช้ข่าวแจกสื่อมวลชนและจดหมายชี้แจงสื่อมวลชน พบว่ามีผลกับการเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์มาก ส่วนการใช้เอกสารเผยแพร่จะไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของฝ่ายคัดค้านได้ แต่พบว่าเอกสารเผยแพร่จะมีผลต่อการดำเนินงานต่างๆ ของรัฐบาล ซึ่งรัฐบาลใช้เป็นข้อมูลสำคัญในการศึกษารายละเอียดเพื่อการพิจารณา

จะเห็นได้ว่าในงานวิจัยชิ้นนี้เป็นกรณีวิเคราะห์เฉพาะสารที่ผ่านสื่อวิทยุของรัฐคือ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จากสื่อประเภทเดียวเท่านั้นคือ สื่อวิทยุ นอกจากนี้ข้อมูลส่วนใหญ่ที่ประชาชนทั่วไปจะได้รับมาจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยเท่านั้น เนื่องจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจมีศักยภาพที่จะใช้สื่อของรัฐได้ ทั้งนี้ก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าสื่อวิทยุของรัฐจะสามารถแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้จริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงแค่การประชาสัมพันธ์ให้กับหน่วยงานของรัฐเท่านั้น นอกจากนี้งานวิจัยชิ้นดังกล่าวยังขาดในส่วนของการพัฒนาแหล่งผลิตไฟฟ้าพลังน้ำที่ใช้สื่อประเภทใดในการแก้ไขความขัดแย้งดังกล่าว

- ฤดีมาศ ปางพุดพิงศ์ (2534) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของหนังสือพิมพ์ในการประสานประโยชน์ระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม : ศึกษากรณีสร้างเขื่อนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย” เป็นการศึกษาข่าวและบทความทุกประเภทเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจากหนังสือพิมพ์ 10 ชื่อฉบับ ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2530 - ธันวาคม 2533 โดยพิจารณาสัดส่วนของเนื้อหาที่สนับสนุนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและประสานประโยชน์ระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากการวิจัยเรื่องดังกล่าวพบว่าหนังสือพิมพ์ได้ให้ความสำคัญต่อเนื้อหาที่แสดงถึงการประสานประโยชน์มากที่สุด รองลงมาเป็นเนื้อหาที่สนับสนุนการอนุรักษ์หรือคัดค้านการสร้างเขื่อน ซึ่งพบว่าเนื้อหาทั้งสองประเภทนี้มีปริมาณไม่แตกต่างกันนัก ส่วนเนื้อหาที่สนับสนุนการพัฒนาหรือการสร้างเขื่อน กลับมีการนำเสนอในปริมาณที่น้อยที่สุด และแตกต่างจากเนื้อหาสองประเภทแรกอย่างเห็นได้ชัด

สำหรับการวิจัยของฤทธิมาส ปางพุดมพิงศ์ เป็นการศึกษาในแง่มุมมองการนำเสนอข่าวกรณีการ
สร้างเขื่อนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยที่ผ่านทางสื่อหนังสือพิมพ์ โดยวิเคราะห์จาก
เนื้อหาที่เสนอออกมาในส่วนใหญ่มัคลักษณะอย่างไร โดยที่ไม่ได้มองไปถึงแหล่งที่มาของข่าว
ดังกล่าวว่ามีผู้สนับสนุนข่าว (Advocate) เป็นใครบ้างจึงทำให้เนื้อหาข่าวดังกล่าวออกมาใน
ลักษณะประสานประโยชน์ สนับสนุนการอนุรักษ์หรือคัดค้านการสร้างเขื่อน หรือเนื้อหาที่
สนับสนุนการพัฒนาหรือสนับสนุนการสร้างเขื่อน

- ยาวดา ตฤชณานนท์ (2535) ศึกษาเรื่อง "ท่าทีของสื่อมวลชนต่อโครงการก่อสร้างเขื่อน
พลังน้ำของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีเขื่อนน้ำโจน เขื่อนแก่งกรุง
เขื่อนปากมูล " ได้ศึกษารูปแบบการนำเสนอเนื้อหาในเรื่องดังกล่าวของหนังสือพิมพ์ ช่วง
ระหว่างปี พ.ศ. 2525-2533 พบว่า หนังสือพิมพ์มีท่าทีคัดค้านการสร้างเขื่อนเพื่อมุ่งสนองตอบ
ความต้องการของผู้อ่านซึ่งเป็นเป้าหมายทางการตลาด โดยตั้งข้อสังเกตว่าเนื้อหาการอนุรักษ์
สามารถสร้างอารมณ์ และเป็นจุดขายในแง่ของประเด็นข่าวได้ดี ทั้งนี้มีปัจจัยจากกลุ่มอนุรักษ์
หรือฝ่ายคัดค้าน เป็นผู้สร้างปัจจัยให้เกิดความสมบูรณในข่าวที่มีความขัดแย้งด้วยการสร้าง
กิจกรรมต่างๆ จุดประเด็นข่าวใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติการทำงานของสื่อมวลชน
ที่ต้องการและมีจุดมุ่งหมายในการเสนอข่าวเพื่อธุรกิจหนังสือพิมพ์ โดยกรณีข่าวเขื่อนน้ำโจนจะมี
จุดขายที่สมบูรณในองค์ประกอบสำคัญของการเป็นข่าว ได้มากกว่าเขื่อนแก่งกรุงและเขื่อน
ปากมูล เนื่องจากประเด็นคัดค้านเขื่อนน้ำโจนมีทั้งผลกระทบเกี่ยวกับพื้นที่ป่า แหล่งแร่ โบราณคดี
หรืออารยธรรม ทำให้มีแนวร่วมในการคัดค้านอย่างมากมายเช่น นักการเมือง นักศึกษา ชาวบ้าน
นักวิชาการ ต่างจากเขื่อนแก่งกรุงและเขื่อนปากมูลที่มีประเด็นเรื่องการอนุรักษ์น้อยกว่าเพราะเป็น
เขื่อนขนาดเล็กและส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติน้อยกว่า นอกจากนี้การสร้างเขื่อนทั้งสอง
มิได้มีแต่เพียงการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยสนับสนุนฝ่ายเดียวเท่านั้น แต่ยังมีรัฐบาล พรรค
การเมืองและส่วนราชการจังหวัดในท้องถิ่นให้การสนับสนุนด้วย ทำให้น้ำหนักของการแตก
ประเด็นข่าวหรือความสนใจในเนื้อหาของข่าวน้อยกว่าเขื่อนน้ำโจน

- วิลาสินี พิพิธกุล (2537) ศึกษาเรื่อง "บทบาทของหนังสือพิมพ์ในการสื่อสารเรื่องความ
เสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม กรณีมลพิษจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ จังหวัดลำปาง" เป็นการศึกษาบทบาท
ของหนังสือพิมพ์ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่นในการนำเสนอข่าวมลพิษจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ รวม
ทั้งประเมินนโยบายกระบวนการกำหนดและเลือกสรรข่าวสารของหนังสือพิมพ์ในการเสนอข่าวดัง
กล่าวด้วย พบว่าหนังสือพิมพ์เสนอข่าวความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมในรูปแบบของการรายงาน
เหตุการณ์สืบหน้าไปแต่ละวัน โดยมีมุ่งชูประเด็นของความขัดแย้งและผลกระทบเพื่อทำให้ข่าว

“ขายได้” มากกว่าการนำเสนอประเด็นที่ให้ความรู้ความเข้าใจ และสร้างความตระหนักในความจำเป็นของการแก้ไขระยะยาว มีผลให้สังคมตื่นตัวกับเหตุการณ์ความเสี่ยงเป็นครั้งๆ ไป ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อกระบวนการเลือกสรรและการนำเสนอเนื้อหาข่าวกรณีมลพิษจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะได้แก่ นโยบายการคัดเลือกข่าวให้เป็นข่าวใหญ่ของหนังสือพิมพ์ ปัจจัยจากตัวผู้สื่อข่าวที่มีทัศนคติในการมองข่าวตามแบบแผนเดิมของวิชาชีพนี้คือ มุ่งเล่นข่าวจากความขัดแย้งหรือจากเหตุการณ์ที่เคลื่อนไหว นอกจากนี้ยังมีปัจจัยเรื่องเวลาและเนื้อที่อันจำกัด ความยากลำบากในการเสาะแสวงหาแหล่งข่าวที่น่าเชื่อถือได้ เป็นผลหนังสือพิมพ์เป็นที่พึ่งพาทางข่าวสารเพื่อลดความรู้สึกเสี่ยงจากพิษภัยทางสิ่งแวดล้อมได้ในระดับต้น หรือเป็นที่พึ่งพาแก่ผู้บริหารในระยะสั้นเท่านั้น

จากงานวิจัยเรื่อง “บทบาทของหนังสือพิมพ์ในการประสานประโยชน์ระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม : ศึกษากรณีสร้างเขื่อนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย” , “ท่าทีของสื่อมวลชนต่อโครงการก่อสร้างเขื่อนพลังน้ำของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย” และ “บทบาทของหนังสือพิมพ์ในการสื่อสารเรื่องความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม กรณีมลพิษจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ จังหวัดลำปาง” มีความสอดคล้องกันที่บทบาทของหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยหยิบยกประเด็นความขัดแย้งขึ้นมาเป็นจุดขายแทนการให้ความรู้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องแก่ผู้บริหาร

- พัชรมณี เย็นมั่นคง (2539) ศึกษาเรื่องการสื่อสารในภาวะความเสี่ยงของผู้บริหารในเขตที่มีการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากขยะจังหวัดเชียงใหม่ โดยพัชรมณี เย็นมั่นคงได้วิเคราะห์กระบวนการสื่อสารในภาวะความเสี่ยงประกอบด้วยผู้บริหาร ผู้ส่งสาร และสาร เพื่อหาคำตอบว่าข่าวสารที่ออกมาสามารถจัดการกับความเสี่ยงได้หรือไม่ โดยศึกษาจากผู้บริหารในเขตพื้นที่ที่การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคประกาศให้มีการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากขยะ ซึ่งจากผลการวิจัยพบว่าสื่อที่ผู้บริหารรับมีสื่อจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค สื่อจากกลุ่มคัดค้าน สื่อบุคคล และสื่อมวลชน สำหรับสื่อที่ได้รับความน่าเชื่อถือมากที่สุดที่ผู้บริหารเปิดรับคือ สื่อบุคคล เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อนบ้าน นักการเมืองระดับชาติ และระดับท้องถิ่น เนื่องจากมีการให้ข้อมูลได้ตรงกับความต้องการการรับรู้ข่าวสารของผู้บริหาร รองลงมาคือสื่อมวลชนซึ่งทำหน้าที่ในการแจ้งความคืบหน้าและความเคลื่อนไหวมากกว่าการให้ความรู้ (ผลการวิจัยตรงกับงานวิจัยข้างต้น) อย่างไรก็ตามในงานวิจัยชิ้นนี้พบว่าข้อมูลข่าวสารที่มีเป็นจำนวนมากของสื่อบุคคล สื่อมวลชน และกลุ่มคัดค้าน สามารถเปลี่ยนแปลงท่าทีของผู้บริหารจากจุดยืนที่ประนีประนอมมาเป็นการคัดค้านได้ นอกจากนี้ยังพบอีกว่าผู้บริหารส่วนใหญ่มีแบบแผนในการแสวงหาข่าวสารที่

เป็นความรู้และข้อมูลมาประกอบการตัดสินใจและได้ใช้ยุทธวิธีการชักจูงและการเจรจาต่อรองในการจัดการกับความเสี่ยงมากกว่าการใช้ความรุนแรง

การศึกษาเรื่อง “ การสื่อสารในภาวะความเสี่ยงของผู้รับสารในเขตที่จะมีการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากขยะ จังหวัดเชียงใหม่” ผู้วิจัยให้ความสนใจกับประเด็นผู้รับสารว่าผู้ที่อยู่ในภาวะความเสี่ยงมีการใช้ข้อมูลข่าวสารอย่างไร ซึ่งทำให้เห็นว่าเมื่อผู้รับสารได้ข่าวสารในฝ่ายใดมากจะมีแนวโน้มที่จะเห็นคล้อยตามฝ่ายนั้นได้ไม่ยาก นอกจากนี้การได้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องครบถ้วนจะทำให้ผู้รับสารได้ใช้ข้อมูลมาตัดสินใจมากกว่าการใช้กำลัง ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ทำในลักษณะกลับกันกับงานวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อของกลุ่มต่างๆในสถานการณ์ความขัดแย้ง : กรณีโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานนานาชาติจากแหล่งยานานา ผ่านป่าสงวนแห่งชาติห้วยเขย่ง” ที่จะศึกษาในส่วนของการใช้สื่อของผู้สนับสนุนข้อมูล (Advocate)

งานวิจัยเหล่านี้สามารถเป็นแนวทางสำหรับการศึกษา “การใช้สื่อของกลุ่มต่างๆในสถานการณ์ความขัดแย้ง : กรณีโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานนานาชาติจากแหล่งยานานา ผ่านป่าสงวนแห่งชาติห้วยเขย่ง” ได้ เนื่องจากความขัดแย้งในงานวิจัยส่วนใหญ่ที่นำมาศึกษานั้น ความขัดแย้งระหว่างรัฐวิสาหกิจซึ่งก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่กับกลุ่มประชาชนที่คัดค้าน โดยศึกษาในประเด็นบทบาทของสื่อมวลชน ท่าทีของสื่อมวลชน และศึกษาในเรื่องการใช้สื่อของผู้รับสาร โดยมีประเด็นร่วมอยู่บางประเด็นคือ

1. สื่อมวลชนส่วนใหญ่สนใจเสนอข่าวที่เป็นความขัดแย้ง หรือข่าวที่อยู่ในกระแส เช่น กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ไม่ได้มุ่งเน้นการให้ข้อมูลเพื่อนำไปใช้ แม้ว่าผู้รับสารจะตกอยู่ในสถานการณ์ความเสี่ยงก็ตาม
2. ผู้รับสารมีแนวโน้มที่จะมีความคิดคล้อยตามกลุ่มที่สามารถเข้าถึงได้อย่างง่ายดาย
3. การให้ข้อมูลข่าวสารที่แท้จริงกับประชาชนจะช่วยลดความรุนแรงที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งได้

งานวิจัยที่มองประเด็นในมิติทางวัฒนธรรมในการครอบครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์ (Hegemony) มีพิสนัย นุตาลัย (2540) ได้ศึกษาเรื่อง “การสื่อสารทางการเมืองของชนชั้นกลาง” โดยใช้กรอบทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองของ Gramsci เป็นแนวทาง พบว่าชนชั้นกลางมีแบบแผนในการรับสื่อค่อนข้างกว้าง ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต และหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อที่ชนชั้น

กลางใช้มากที่สุด นอกจากนี้ชนชั้นกลางมีศักยภาพในการเลือกใช้สื่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ นับแต่ขั้นตอนการเลือกรับรู้ เลือกตีความ เลือกจดจำ และเลือกนำมาใช้ประโยชน์ ทำให้ชนชั้นกลางได้กลายเป็นผู้กุมอำนาจในการเปิดรับสื่อในรูปของ Rating และมีส่วนในการควบคุมคุณภาพของสื่อมวลชนและเป็นกลไกสำคัญในการต่อสู้ของชนชั้นกลางซึ่งเป็นการยืนยันคำอธิบายของ Gramsci นอกจากนี้ชนชั้นกลางยังคุ้นเคยกับการเป็นผู้ส่งสารด้วย คือ การส่งผลประชาคมตีความหมายไปยังหนังสือพิมพ์ การเขียนบทความ และ การเป็นข่าวและแหล่งข่าว ทำให้มีโอกาสที่จะเผยแพร่แนวคิดและอุดมการณ์ของตนเองออกสู่สาธารณชนได้ และยังได้ปรากฏตัวในสื่อมวลชนบ่อยเท่าไร กลุ่มนั้นก็จะสามารถสร้างภาวะกดดันให้กับฝ่ายตรงข้ามได้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับสื่อมวลชนในฐานะนายทวารข่าวสาร จะเป็นด่านสุดท้ายในการคัดเลือกจดหมายลงตีพิมพ์หรือไม่ขึ้นอยู่กับจุดยืนและผลประโยชน์รวมอยู่ด้วย

จากงานวิจัยของพัสนีย์ นุตาลัย เป็นการใช้สื่อของชนชั้นกลางในช่วงเหตุการณ์ที่เป็นปกติและเป็นการใช้สื่อในลักษณะปัจเจกบุคคล ซึ่งพยายามที่จะเผยแพร่แนวคิด อุดมการณ์ของตนเองไปยังสาธารณชน เช่นเดียวกันกับกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นช่วงที่มีความขัดแย้งกรณีโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานนานาชาติจากแหล่งยานานา ผ่านป่าสงวนแห่งชาติห้วยเขย่ง จังหวัดกาญจนบุรี เพียงแต่สถานการณ์ในการศึกษาจะแปรสภาพจากภาวะปกติเป็นสถานการณ์ความขัดแย้ง และผู้ที่ใช้สื่อนั้นมีลักษณะเป็นกลุ่ม

บริบทของสังคมในช่วงที่มีความขัดแย้งการก่อสร้างโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานนานาชาติที่ยาวนานประมาณ 2 ปี (2530-2541) มีบรรยากาศทางการเมืองและเศรษฐกิจที่น่าสนใจคือ เป็นการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ของรัฐที่คาบเกี่ยวในช่วงที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 โดยในระบอบนั้นสังคมมีการตื่นตัวจากการทำประชามติรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ซึ่งได้บัญญัติสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในประเด็นใหม่อย่างไม่เคยมีมาในสังคมไทย อาทิ สิทธิชุมชนในการดูแลทรัพยากร สิทธิการรับรู้ข่าวสารของทางราชการ เป็นต้น ส่วนบรรยากาศทางเศรษฐกิจในขณะนั้นเป็นช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจของไทยและในแถบเอเชียตกต่ำอย่างหนัก ส่งผลให้ธุรกิจทุกแขนงสาขาได้รับผลกระทบ ประชาชนได้รับความเดือดร้อนมากบ้างน้อยบ้าง รวมทั้งเจ้าของโครงการผู้ร่วมทุน สื่อมวลชนทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น

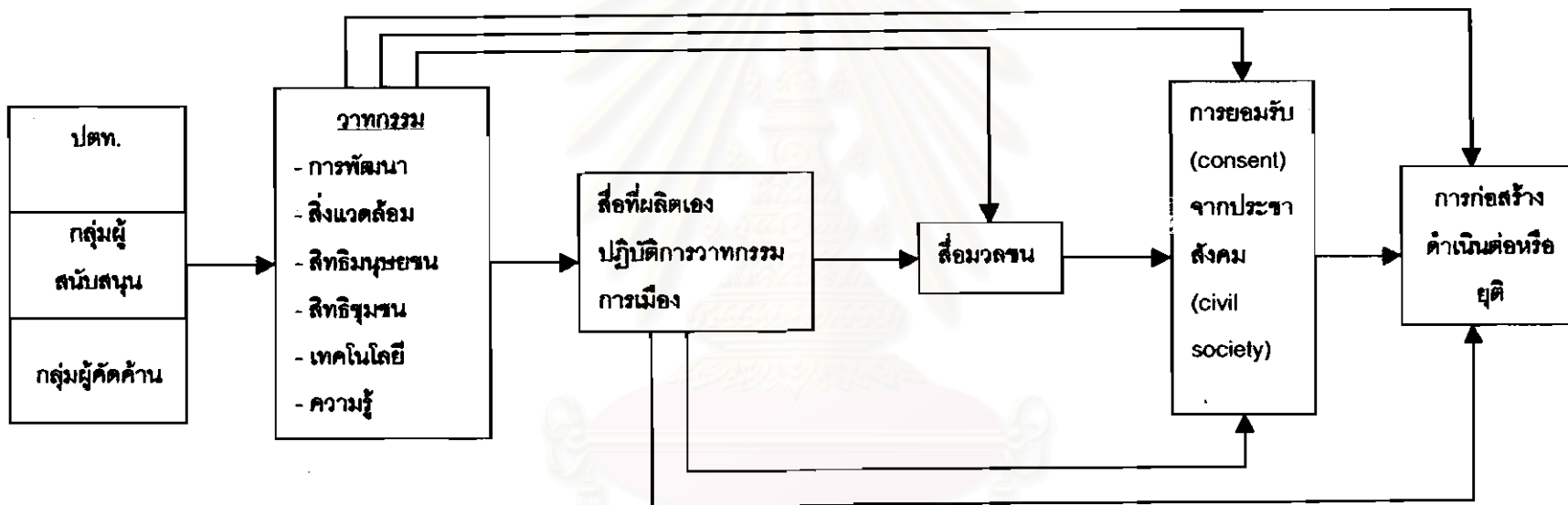
สภาพของสื่อมวลชนในช่วงเวลาที่มีความขัดแย้งโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานนานาชาติทางการเมืองที่ค่อนข้างเฟื่องฟู มีกระแสการปฏิรูปสื่อมวลชนโดยเฉพาะวิทยุและโทรทัศน์ตามรัฐธรรมนูญมาตรา 40 การให้สิทธิเสรีภาพและความเป็นอิสระกับผู้ทำงานด้านสื่อสารมวลชนใน

มาตรา 39 ทำให้สื่อมวลชนหลายแขนงกลับมาทบทวนบทบาททั้งในแง่การที่รัฐเป็นเจ้าของสื่อทั้งวิทยุและโทรทัศน์ การจัดตั้งองค์กรเพื่อตรวจสอบการทำงานของนักหนังสือพิมพ์กันเอง คือ สภาการหนังสือพิมพ์ ดังนั้นจึงมีการตื่นตัวทั้งตัวสื่อมวลชนเองและผู้บริโภคสื่อ รวมทั้งผู้ที่เข้ามาใช้สื่อเพื่อประโยชน์ต่างๆด้วย ส่วนบรรยากาศทางเศรษฐกิจที่ขบเขาได้ส่งผลต่อสื่อมวลชนไม่น้อย เนื่องจากสื่อมวลชนถือเป็นอุตสาหกรรมด้านข่าวสารที่ต้องการเงินทุนหมุนเวียน รายได้หลักมาจากการโฆษณา เมื่อธุรกิจต่างๆ ขบเขา ทำให้สื่อมวลชนทั้งวิทยุ หนังสือพิมพ์ทั้งระดับชาติ และท้องถิ่นต้องปิดตัวลงไปมากมาย

ในการศึกษา “การใช้สื่อของกลุ่มต่างๆ ในสถานการณ์ความขัดแย้ง : กรณีโครงการทอล์กโชว์ธรรมชาติจากแหล่งยานา ผ่านป่าสงวนแห่งชาติห้วยเขย่ง” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาปฏิบัติการทางวาทกรรมที่กลุ่มความขัดแย้ง คือการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) กลุ่มผู้สนับสนุนการก่อสร้าง และกลุ่มผู้คัดค้านการก่อสร้าง ได้สร้างขึ้นและพยายามนำวาทกรรมของตนเองให้อยู่เหนือวาทกรรมอื่นๆ ทั้งนี้แต่ละฝ่ายได้ใช้สื่อเพื่อเผยแพร่วาทกรรมออกสู่สาธารณะอย่างหลากหลาย นอกจากวิเคราะห์วาทกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงที่มีความขัดแย้งแล้วยังศึกษาวิธีการการใช้สื่อของแต่ละกลุ่มซึ่งอยู่ในบริบททางสังคมที่กล่าวแล้วข้างต้นจะมีลักษณะวิธีการอย่างไร โดยมีกรอบความคิดในการศึกษาดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 2.3 กรอบความคิดในการศึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย